

Jorgos Seferis Básně

Přeložili

Růžena Dostálová, Vojtěch Hladký a Jiří Pelán

EDICESOU
ČASNĚČES
KÉPOEZIE

**„SVĚT POTŘEBUJE
POEZII...“**

Růžena Dostálová

Řecký básník Jorgos (Georgios) Seferis (vlastním jménem Seferiadis) se narodil 13. března 1900 (29. února podle starého juliánského kalendáře) v maloasijské Smyrně. Vyrůstal v rodině s širokými kulturními zájmy. Jeho otec, později profesor mezinárodního práva v Athénách, překládal antické autory a i sám psal verše. Své první verše napsal Seferis už jako čtrnáctiletý. Rodina se později odstěhovala do Athén a r. 1917 tu maturoval na klasickém gymnáziu. Ihned po skončení války, už na podzim r. 1918, odešel na studium práv do Paříže. Jeho láska k literatuře jej zde podněcovala k intenzivnímu seznamování s francouzskou poezií i prózou, a tak prvním jeho veřejným literárním vystoupením se stal překlad Valéryho prózy *Věčirek s p. Testem (La soirée avec M. Teste)* na stránkách známé řecké literární revue *Nea Estia (Nový domov)*. Po promoci r. 1924 odešel Seferis do Londýna, aby se zdokonalil v angličtině a připravil se tak pro diplomatickou službu, již se pak od r. 1926 věnoval po celý život.

Jeho vlastní literární činnost začíná v květnu 1931 básnickou sbírkou *Strofi*. Význam této drobné sbírky třinácti básní, i když zčásti ještě pokračuje v tradiční linii rýmovaných veršů a vázaného metra, je skryt v jejím názvu, který znamená nejen „strofa, sloka“, ale i „obrat“. Seferisova *Strofa* měla novořecké poezii otevřít nové obzory poezie, jejichž hlubší smysl je skryt za řadou symbolů a volně asociovaných představ. Teprve básnickými skladbami *Milostné slovo (Erotikos logos, 1930)* a *Studna (Sterna, 1932)* měla Seferisova poezie nabýt osobitého charakteru a rázu, který završil první období jeho tvůrčí činnosti a který předznamenal jeho další vývoj. Narodil od strohosti pozdějších veršů Seferisových jsou verše *Milostného slova* zdobné a bohaté na básnické obrazy, v jejich tónu však už je skryt pozdější pesimismus a smutek básníkův. Odkud pramení tento smutek, řecký *kaimos*? Obecně souvisí s oním protikladem

dávné řecké velikosti, kterou zná celý kulturní svět, a soudobou bezvýznamností a malostí. Celé dílo Seferisovo je však poznamenáno i řeckou a evropskou realitou 20. století a souvisí úzce s básníkovou osobní životní zkušeností. Po maloasijské katastrofě a porážce řeckých vojsk Turky v Malé Asii r. 1922 a nuceném vystěhování z těchto oblastí, kde jejich předkové sídlili téměř po tři tisíciletí, ztrácí totiž Seferis stejně jako asi milion tři sta tisíc jeho soukmenovců natrvalo vlast svého dětství a získává tak na celý život pocit vystěhoválce, jehož dávný bezpečný svět se zhroutil a zřítíl v troskách a který se ve světě, v němž bude nucen žít, bude vždy cítit cizincem.

V básni *Studna* se Seferis již zcela přiklání k symbolismu a zabývá se ve svých verších a básnických obrazech základními otázkami lidského bytí. Výrazové prostředky jsou prostší, ale myšlenkové bohatství hlubší. Studna – často prázdna, vyschlá a připomínající ztracené bohatství, jež jsme z ní kdysi dávno čerpali, je častým obrazem v Seferisově poezii. V básni, která nese její jméno, je symbolem oka věčně otevřeného a bdělého, jež pozoruje koloběh světa a života věčně směřujícího k smrti, je jakousi obdobou platónské mýtické jeskyně. Obě uvedené básně vznikly v letech Seferisova působení na řeckém velvyslanectví v Londýně (1931–1934). R. 1934 se Seferis vrací na čas do Athén a začíná spolupracovat s literární revuí *Nea Grammata* (*Mladá literatura*). R. 1935 vydává sbírku *Mýtická historie* (*Mythistorima*), jakousi symbolickou autobiografií svého niterného života. Název, který v dnešní řečtině znamená „román“, chápe jako význam označující dílo ležící mezi mětem a historií, realitou. Zde se jeho verš zcela osvobodil od meter a rýmů. Obecný smysl díla je často vyjadřován obrazy starých řeckých mýtů, a tak se tato sbírka evropskému čtenáři, pokud ještě byl vychován v antických tradicích, stává nejsrozumitelnější a nejbližší. Svět této skladby je světem trosek

mramorových chrámů, světem zmrzačených starých soch, na jejichž rtech strnul onen záhadný archaický úsměv, je světem lodí bloudících bez cíle nekonečnými moři, básníkův svět, který se zhroutil. Již v této sbírce i v dalších básních Seferisových se objevuje vliv Eliotovy *Pustiny* (*Waste Land*), již básník důvěrně poznal jako její překladatel a která jej uchvátíla jako adekvátní vyjádření jeho vlastních životních pocitů. Seferisova poezie nyní pokračuje místní význam a vstupuje do velké rodiny evropské poezie. Neztrácí nic na svérázném helénismu, to jest řeckém charakteru, ale stává se zároveň vyjádřením životních pocitů Evropana na prahu nové válečné katastrofy. „Pustinou“ je Seferisovi samo Řecko, jehož slavná minulost je příliš těžkým dědictvím a břemenem i svědecktím nestálostí lidského života.

Symbody zaniklého, vyhaslého a v hlubinách času potopeného světa jsou i obě básně sbírky *Gymnopedie* (1935) Santorini (starověká Théra) a Mykény.

Jednou z básní, která vyjadřuje nejvlastnější pocity básníkovy, kolem nichž krouží celá jeho poezie, je básně Po způsobu G. S. (to jest Georgiose Seferise) ze sbírky *Cvičný sešit* (*Tetradio gymnasmatorn*), básně z let 1928–1937. Básníkovu hluboké a niterné spojení s Řeckem, jeho historií, kulturou, osudy je výstižně vyjádřeno jediným veršem:

„Kamkoli odejdu, Řecko mne zraňuje.“

Řecko je loď, jež pluje navěky, ale její kapitán ztuhl v mramor a její jméno je AGÓNIA. V této básni se bezprostředně objevuje básníkovu snahu srovnávat řeckou minulost s přítomností.

Pro básníkův pocit věčné cesty, plavby je příznačný i název nejrozsáhlejší třídílné Seferisovy sbírky *Palubní deník*

(*Imeroljoio katastromatos*), jejíž první dva díly obsahují básně z let 1937–1944. Třetí díl, který vznikl později pod dojmem krátkého pobytu na Kypru a vyšel původně pod názvem *Na Kypr, který mi věštbou určil... (Kypron, hu m' ethespisen... 1955)*, přiřadil básník dodatečně jako třetí knihu k této sbírce. V tomto díle se projevuje vliv básníka Konstantina Kavafise, s jehož dílem se seznámil za válečného pobytu v exilu v Alexandrii jako s básníkem-historikem, jak se Kavafis sám označoval. Také Seferis v této sbírce čerpal hlavně z kyperské historie a mytologie.

Pro básníkův citlivý smysl pro vývoj našeho světa je příznačné, že dříve jen subjektivní pocit vyhnanství se v básních *Palubního deníku* stává za 2. světové války objektivní realitou. 22. dubna 1941 ustupuje Seferis s řeckou vládou před německou okupací na Krétu a dále, jak válka ve Středomoří postupovala, do egyptské Alexandrie, jižní Afriky, kde působí na řeckém vyslanectví až do r. 1942. Ani Seferis, který dosud utíkal před realitou do symbolické poezie kaleidoskopicky se střídajících a vzájemně nesouvisejících obrazů, se už nedokáže odvrátit od hrůz, které doléhají na svět. Den po okupaci Československa, 16. března 1939, píše Seferis báseň Jaro po Kr.:

„starci selhali
vše vydali...
odešli jako sochy
nechali za sebou mlčení...
pak přišlo velké strádání...
usadilo se a rozprostřelo
jak jinovatka zrána.“

V motto k druhému dílu *Palubního deníku* říká básník:
„Někdy si myslím, že to, co zde píší, není nic jiného než obrazy,

jež tetují na svou kůži věžňové či námořníci.“ A bludným námořníkem i vězněm, který vleče s sebou svá pouta, se cítí být básník sám. Z jižních břehů Středomořího moře u Alexandrie bolestně pohlíží k okupované Krétě:

„Krásný ostrov krvácí
raněný v krvi, tichý ostrov, mocný ostrov bez viny.
Naše těla jsou jako zlomené větve,
jako kořeny ze země vyrvané.“

Koncem roku 1944 je Řecko osvobozeno a básník se vrací domů. 5. října 1944 píše v Cava dei Tirenii poslední záznam druhého dílu *Palubního deníku* – Poslední zastávka. Řečtí exulanti se vracejí z egyptských pouští, z Arábie, Sýrie, Malé Asie. Básníkovi přicházejí na mysl slavné tisícileté říše, které se staly pustými pastvinami, myslí mu prochází utrpení lidu, který zůstal v opuštěné vlasti, uvědomuje si, že by měl oslavit jeho hrdiny:

„Nuže, chci mluvit o hrdinech, mluvit o hrdinech:
Michalis
jenž uprchl s otevřenými ranami z nemocnice
snad on mluvil o hrdinech za oné noci,
vlekl svou nohu zatemněným městem,
řval a drásal naše utrpení: „Do tmy
jdeme, odcházejme do tmy jdeme dopředu...“
Hrdinové odcházejí do tmy.“

Do roku 1946 vede Seferis sekretariát místokrále, arcibiskupa Damaskina. Roku 1947 je jeho dílo vyznamenáno řeckou státní Palamasovou cenou za poezii. Znovu se věnuje diplomatické službě v Ankaře, Bejrútu a Londýně, kde zůstává až do svého odchodu do důchodu v roce 1962. V roce 1960 se stává čestným doktorem filologických věd v Cambridgi.

V poválečném období vydává Seferis ještě několik větších básní a sbírek. Válečné reminiscence a traumata se objevují ve vizi potopené lodi jménem *Drozd* (*Kichli*, 1946). Básník se identifikuje s Odysseem, který se mrtvých táže na cestu zpět na obraznou Ithaku. Odpověď nachází u moudrého Sókrata, který až do smrti bere na sebe poslání hledat zákony spravedlnosti. Po návratu nalézá básník doma jen trosky:

„Domy jež jsem měl mi vzali. Tak tomu bylo
že čas byl zlý: války trosky vyhnanství...“

...svět

je jen ubytovna bez hranic.“

Znovu se objevují obrazy rozbitých soch, ale nejsou to už obrazy zaniklé minulosti, ale přítomnosti:

„...poněvadž sochy nejsou už trosky
jsme to my sami.“

Báseň, již prochází pro Seferise tak typická hra slunce a stínu, protiklad světa a tmy, života a smrti, ale už končí oslavou života, který je jako

„...velký dům s mnoha otevřenými okny
běháš z pokoje do pokoje a nevíš, kam
se podívat dřív.“

V roce 1955 píše básník svou sbírku básní o Kypru, která se pak stává třetím dílem *Palubního deníku*. Více než dříve se tu vrací do řecké, zvláště kyperské historie starověké i středověké a pod dojmem krásné kyperské přírody se s touto minulostí vyrovnává, přestává ji vnímat jako bolestný nenávratně ztracený svět trosek:

„Jaký div, zde vidím sluneční jas...“

„...jednoho jitra zas bude vzkříšení...“

„...zas zrodí se moře a na vlnách bude kolébat
Afrodítu.“

Roku 1963 je Jorgos Seferis jako první Řek vyznamenán Nobelovou cenou za své literární dílo. Seferis přijal tuto cenu jako cenu, již lidstvo dává celé řecké literatuře i jejímu třítisíciletému vývoji, jejímu hlubokému humanismu a víře ve spravedlnost.

Ve své poslední básnické sbírce *Tři skryté básně* (*Tria kryfa piimata*, 1966) se Seferis spíše vrátil k hravé formalistické poezii drobných básní svých začátků.

Po nástupu generálské vlády v Řecku se Seferis odmíchl a stáhl se do ústraní. Začátkem března 1969 promluvil k zahraňčím novinářům: „Je tomu dva roky, co u nás nastala situace, která je naprosto v rozporu s tím, zač lidstvo i národ bojovali v poslední světové válce. Všechny duchovní hodnoty, které jsme znovu získali s takovými oběťmi, se hrouťí. Ze zkušenosti víme, že při nástupu diktatury se zpočátku vše zdá být snadné. Ale na konci čeká nevyhnutelná tragédie. Tento konec nás tíží od nejstarších dob v tragédii Aischylových. Čím déle vládne zlo, tím se stává horším.“

Posledního března roku 1971 dovršil Jorgos Seferis své literární dílo básní *Po aspalathech...* inspirovanou opět řeckou minulostí. Námětem je mýtus z Plátónovy *Ústavy* a ideou opět myšlenka spravedlnosti, spravedlivého trestu, jehož dojde každé zlo. Báseň tehdy v Řecku nevyšla. Seferis nejdříve uveřejnil vlastní francouzský překlad v novinách *Le Monde* 27. srpna 1971, řecky vyšel text až po básníkove smrti v řeckém emigrantském tisku v Itálii.

V rozhovoru v uvedeném čísle *Le Monde* řekl Seferis paní Anně Philippové při procházce na Akropolí: „Řek musí z celé duše bojovat, aby v sobě překonal minulost. Podívejte se, zde dole je pahorek, na který přivedla Athéna Erínyie na konci *Orestie*. Na téžte pahorku mluvil apoštol Pavel o Neznámém Bohu. A ty bodláky tam ještě níže, jmenují se aspalathy, ty tam rostly už za časů Platónových. Hovoří o nich ve své *Ústavě*. Procházíme se mezi chrámy civilizace, která zanikla, avšak má poezie se nevztahuje k minulosti, ale hovoří o dnešních věcech. Odkazy na minulost jsou zároveň odkazy na dnešní realitu.“

Pohřeb J. Seferise dne 22. září 1971 se stal, podobně jako kdysi pohřeb jeho předchůdce, básníka Kostise Palamase za hitlerovské okupace, masovou demonstrací proti diktatuře. Přestože Seferisova poezie byla kdysi poezií zašifrovanou, těžce přístupnou, stal se Seferis básníkem angažovaným, vývoj událostí jej nenechal lhostejným. Lidé si jej zamilovali a na poslední cestě jej doprovodili zpěvem básně Odmítnutí (Armissi) zhudebněné Mikisem Theodorakisem (Na skrytém břehu). Na stuze věnce věnovaného politickými vězni z vězení v Trikkale se stkvěly optimistické Seferisovy lyrické verše: „Ještě chvilí a uvidíme mandloně kvést!“

Redakční poznámka

Překlad J. Seferise obsahuje všech 175 básní, které autor vydal. Překladaťelé vycházeli z posledního vydání jeho básnického díla z r. 2007, které redigoval G. P. Savvidis. Poznámkový aparát překladaťel rovněž vychází z jeho poznámek. Seferisova řeč při udělení Nobelovy ceny je přeložena ze sbírky *Dokimes (Eseje, 4. vyd. 1981)*, str. 159–161. Některé básně, které jsou v originále veršované, zde byly přeloženy prózou. Interpunkci, kterou v originále Seferis užívá nepravidelně, přizpůsobujeme obsahu jednotlivých básní.

Autorský podíl jednotlivých překladaťelů uvádíme v obsahu. Básně a celé sbírky označené iniciálami JP či VH přeložili Jiří Pelán, respektive Vojtěch Hladký. Básně a sbírky, které takto označeny nejsou, přeložila Růžena Dostálová.